

Miscellanea

Koch's Oorkondenboek van Holland en Zeeland en de Orde van Prémontré

Onlangs verscheen het met grote belangstelling tegemoet geziene monumentale werk van A. C. F. KOCH, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299, deel I : Eind van de 7e eeuw tot 1222*. Uitg. M. Nijhoff, 's-Gravenhage 1970, xxi en 633 blz. Fl. 90.—.

Elke historicus en archivaris in de Lage Landen zal zich op voorhand verheugen op het verschijnen van een bronnenuitgave als een oorkondenboek, dat een bepaalde periode van een deel van de Nederlanden bestrijkt. Ook in onze ordeskringen is een oorkondenboek een onmisbaar instrument : de ordeshistorie is nu eenmaal onverbrekkelijk verweven met de geschiedenis van kerk en land, om het zo nog maar bescheiden uit te drukken. Deze bespreking is ons inziens daarom noodzakelijk, te meer omdat in bovengenoemde uitgave er van de 423 oorkonden maar liefst een vijftigtal als praemonstratensia aangemerkt kunnen worden.

Het is nauwelijks nodig, de samensteller ervan, dr. Koch, voor te stellen. De huidige stadsbibliothecaris en gemeente-archivaris van Deventer was immers in de leer bij de Gentse professoren Ganshof en Strubbe; de editie Gijsseling-Koch, *Diplomata Belgica* is bekend. Een strikte recensie van het boekwerk is ons echter ten enenmale onmogelijk: het samenstellen ervan kost zo'n immense arbeid en veronderstelt een dermate gespecialiseerde vakkennis, dat slechts een doorgewinterde, all-round vakman zich hieraan zal wagen. We beperken ons daarom tot het verstrekken van enige informatie.

De reeks van oorkondenboeken betreffende Holland en Zeeland is in de laatste honderd jaren afgesloten met die van L. Ph. C. van den Bergh (1866-1869), J. de Fremery (1901) en H. G. A. Obreen (1937). In 1950 besloot de door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen hiertoe benoemde Commissie tot uitgave van een nieuw oorkondenboek met geheel nieuwe opzet, van voren af aan. Zij wees dr. Koch als de bewerker ervan aan, die later de medewerking van drs. J. C. Kruisheer ontving.

De terminus-ad-quem van het naar verwachting in vier delen verschijnend oorkondenboek is gesteld op 1299, zijnde het jaar waarin het Hollandse Huis van het graafschap Holland en Zeeland werd opgevolgd door het Henegouwse Huis; die van dit deel op 1222, het sterfjaar van graaf Willem I van Holland. De oudste tekst, tot heden in Nederland onbekend gebleven, dateert van ca. eind 7de eeuw en betreft een schenking aan het Gentse klooster Blandinium van goederen en horigen in Olsene bij Gent en in het voormalige Witle aan de Maasmonding.

Het territorium, dat het oorkondenboek beslaat, is bepaald door de grenzen van het graafschap in 1299, wat een aanzienlijke geografische beperking betekent tegenover de genoemde drie vroegere edities, waarbij optimistisch het jaar 1482, het einde van het Bourgondische Huis, als tijdslimiet had gegolden. Voor de oorkonden van de abdij van *Berne* bij Heusden aan de Maas betekent dit, dat zij nu buiten dit oorkondenboek vallen, want het Land van Heusden en Altena lag omstreeks 1300 nog duidelijk buiten het graafschap Holland. Oorkonden van de randgebieden van voor 1300 treft men in dit boek slechts aan, voorzover ze de nadering van de macht van de graaf van Holland illustreren. Voor de Bernse oorkonden blijft men in het algemeen dus aangewezen op de oude edities en op het *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht*, dat sinds 1920 met regelmaat in 5 delen (7 banden) is verschenen en verder zal verschijnen. Voor het Gelderse *Mariënweerd* geldt hetzelfde: slechts de oorkonden met grafelijke bemoeienis of beïnvloeding zijn opgenomen. De Fremery's *Cartularium der abdij Mariënweerd* (1890), Sloet's *Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen* (1872-1876) en het *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht* blijven voor dit klooster onmisbaar. Voor de O.L.Vrouwe-abdij van *Middelburg*, gelegen op het Zeeuwse eiland Walcheren, is Koch's oorkondenboek thans het aangewezen naslagwerk.

Het lijkt ons nuttig over de toegepaste selectie der oorkonden te vermelden, dat de staats-politieke begrenzing in zover fors is uitgebreid, dat ook die oorkonden zijn opgenomen, waarin de graaf of een grafelijk familielid als getuige of medezweerder optreedt. Aldus treffen we er 73 «buitenlandse» oorkonden aan, waarvan de tekst slechts partieel wordt gegeven en die we grosso modo zouden kunnen indelen in: Utrechtse oorkonden (nos. 89, 104, 108, 111, 116, 137, 157, 165, 168, 400, 401), Vlaamse (nos. 30, 31, 33, 35-38, 53, 56, 58-60, 65, 77, 78, 106, 144, 166, 167, 205), Franse (nos. 131, 202), Duitse (nos. 51,

71, 75, 110, 112, 114, 132, 143, 147, 148, 154, 190, 194, 195, 201, 203, 206, 227, 229, 402, 403) en Italiaanse (nos. 172-189); deze bemerking eraan toevoegende, dat bv. met « Utrechts » niet bedoeld is, dat het charter of afschrift zich in het Utrechtse zou bevinden, of dat de oorkonder uit dit gebied zou zijn, maar dat Utrechtse rechten, personen of goederen voorwerp zijn van de beoorkonding.

Aangaande de zakelijk toelichtende en verantwoordende inleiding, de tekstbehandeling (spelling, varianten, emendaties, conjecturen), de tekstpresentatie, de tekstoverlevering, de informatie over drukken, de kritische bespreking omtrent datering, echtheid en vooroorkonden, over dit alles wordt hier geen mededeling gedaan en moge worden volstaan met deze bemerking, dat het geheel een ongeloofelijk degelijke indruk maakt en een omvangrijke en diepgaande behandeling aan de dag legt, die in onze streken nog niet eerder is vertoond. Het lijvig boekwerk, dat ook typografisch een summum is, is meer dan een instrument voor de historicus : het is een diplomatische benadering van de oorkonden ten behoeve van de mediaevist. Om dit met een top-stuk te illustreren : aan de befaamde oorkonde van Egmond d.d. 1083 (no. 88) zijn buiten de tekstweergave 12 bladzijden gewijd en aan de tekst zijn meer dan honderd voetnoten met varianten etc. toegevoegd. Het is een verhandeling op zich zelf ! Werkelijk, zo'n boek neemt men slechts met ontzag en met zekere schroom ter hand.

Het enige dat men direct mist is een index op persoons- en plaatsnamen, die volgens mededeling van de uitgever Nijhoff pas na het verschijnen van alle vier delen zal uitkomen. Het is juist daarom, en tevens vanwege de uiteraard dure aanschaf van dit eerste deel, dat we hier een summier inventaris geven van de acta-praemonstratensia.

REGESTEN van oorkonden, rakende premonstratenzerkloosters en hun goederen, zoals ze letterlijk zijn gepubliceerd in bovengenoemd oorkondenboek, vermeerderd met de regesten van 3 oorkonden, waarin voorkomen de stichter der orde en de lekestichters van Berne en Postel.

N.B. De toevoegingen tussen ronde haken en de cursivering zijn van de recensent.

103. (1108 febr. - 1121 mrt. 2) Adelger van Herpt schenkt in aanwezigheid van graaf Floris II een vrouw aan de Sint-Truidenabdij. (Bij de getuigen Folcoldus de Berno, stichter van *Berne*).
111. 1129 Andreas, bisschop van Utrecht, oorkondt, dat Alveradis een waard heeft afgestaan, opdat daarop een kerk en een klooster-

- gemeenschap worden gevestigd; onder de getuigen Floris van Holland. (Stichtingsakte van *Mariënweerd*.)
113. 113(1) febr. 5 Roomskoning Lotharius III gaat een goederenruil aan met Norbert, aartsbisschop van *Maagdenburg*; onder de getuigen Floris van Holland.
 114. 1131 mrt. 29 Roomskoning Lotharius III neemt de kerk van Beuron in zijn bescherming en verleent haar de vrije keus van abt en voogd; paus Innocentius II, hierbij aanwezig, bekrachtigt dit; onder de getuigen de graaf van Holland en zijn broeder, (alsook de aartsbisschop van *Maagdenburg*).
 122. (1122 [1130 sept. 7 ?] - begin 1145) Fastradus Scherebaard (identiek met Fastradus van Uitwijk, stichter van *Postel*) en zijn vrouw Sophia schenken onder het zegel van graaf Diederik VI goederen nabij Gastel aan het klooster Oostbroek naar aanleiding van hun intrede aldaar.
 126. (1140 juni 2 - begin 1150) Hartbert, bisschop van Utrecht, vergunt de abt van Walcheren (*Middelburg*) zijn abdij te verplaatsen.
 127. (1150) mei 23 Paus Eugenius III bekrachtigt de toestemming door Hartbert, bisschop van Utrecht, aan de abt van Walcheren (*Middelburg*) verleend, om zijn abdij te verplaatsen.
 128. (1142-1147, c. mei 15; of 1148-1152, febr. ?) Graaf Arnulf van Aarschot en zijn broeders schenken aan de abdij te *Middelburg* het domein Werchter, nadat Hescelo van Werchter zijn leen aldaar aan eerstgenoemde had opgedragen.
 129. (1142-1152) Reinier, aartsdiaken van de Luikse kerk, en zijn broeders Godfried en Arnulf van Aarschot schenken aan de abdij *Middelburg* tienden en goederen te Werchter, Haacht en daaromtrent, door leenmannen aan hen opgedragen.
 130. 1152 Hendrik II, bisschop van Luik, bevestigt de abdij te *Middelburg* in de haar in en omtrent Werchter en Haacht door Reinier, aartsdiaken van Luik, geschonken goederen.
 133. (1145 febr. 16 - 1153 juli 8) Paus Eugenius III neemt de abdij op Walcheren (*Middelburg*) in de pauselijke bescherming en bevestigt haar in haar bezittingen.
 135. (1153 juli 9 - 1154 dec. 3) Paus Anastasius IV neemt de abdij op Walcheren (*Middelburg*) in de pauselijke bescherming en bevestigt haar in haar bezittingen.
 136. (1138 - c. 1155) Wouter II Berthoud van Grimbergen en zijn broeders Gerard en Arnulf schenken aan de abdij te *Middelburg*

- de goederen in en omtrent Werchter, die hun door leenmannen waren opgedragen.
141. 1156 Manekinus, abt van *Middelburg*, verkoopt de bezittingen van zijn abdij te Werchter en Haacht aan de abdij van *Park*.
142. 1156 Hertog Godfried III van Brabant verleent zijn medewerking aan de overdracht door de abdij te *Middelburg* van haar goederen te Werchter en Haacht aan de abdij van *Park*.
146. 1157 Hendrik II, bisschop van Luik, bevestigt de verkoop door de abdij van *Middelburg* van haar goederen te Werchter en Haacht aan de abdij van *Park*.
153. 1162 (sept. 9-25) Tegenpaus Victor IV neemt van het voorbeeld van Eugenius III en Anastasius IV de O.L.V.-abdij op Walcheren (*Middelburg*) in zijn bescherming en somt haar bezittingen op.
162. 1168 Godfried, bisschop van Utrecht, wijst, na ingewonnen raad van de graaf van Holland, vonnis ten gunste van Hendrik ridder uit Kuik in diens geschil met de inwoners van Houweningen <en oordeelt dat Hendrik nadien zichzelf en zijn goederen heeft geschonken aan de kerk van *Mariënweerd*, die wordt bevestigd in het bezit dat zij door toedoen van Hendrik en anderen te Houweningen verworven heeft>. (Tussen haken : betreffende de geïnterpoleerde tekst.)
194. 1179 jan. 22 Keizer Frederik I bevestigt het klooster *Rot* in zijn rechten; onder de getuigen graaf Floris III.
197. (1162-1179 aug.) Graaf Floris III verleent de monniken van de Sint-Michielsabdij te *Antwerpen* tolvrijstelling in zijn graafschap.
198. 1179 sept. 7 Paus Alexander III neemt de Sint-Michielsabdij te *Antwerpen* in zijn bescherming en bevestigt haar in haar goederen en rechten, waaronder de tolvrijstelling haar door graaf Floris III verleend.
204. 1181 Abt en kapittel van *Floreffe* verkopen aan de abt en de kloosterlingen van *Mariënweerd* land te Houweningen en doen afstand van aanspraken o.m. op de kerk aldaar.
209. 1186 sept. 6 Paus Urbanus III neemt de abdij van *Tongerlo* in zijn bescherming en somt haar rechten op alsmede haar bezittingen o.m. te Ierseke.
214. (1162-1189 apr.) Graaf Filips van Vlaanderen en Vermandois en graaf Floris III van Holland verlenen aan de abdij te *Middelburg* schotvrijdom voor 400 gemet lands.
220. 1189 (waarsch. voor sept.) Boudewijn II, bisschop van Utrecht, vergunt de inwoners van Hogelande op Walcheren een kapel te

- bouwen en bepaalt de verhouding hiervan tot de parochie van Westmonster (*Middelburg*).
231. 1198 Graaf Diederik VII en gravin Aleid schenken aan de kerk van *Mariënweerd* visserijrechten te Giesenmonde.
232. 1198 Graaf Diederik VII en gravin Aleid schenken aan de abdij te *Middelburg* een kwart van de tiend van Souburg.
237. (1190 aug. - 1199 voor einde) Graaf Diederik VII verbiedt de onderhorigen van de O.L.V.-kerk te *Middelburg* inbreuk te maken op het gezag van de provisor van die kerk of van diens opvolgers.
239. 1199 Hugo van Voorne en zijn broeders Diederik en Bartholomeus staan aan de kerk van *Mariënweerd* hun rechten af op de visserij van Giesenmonde, haar door de graaf van Holland geschonken.
248. 1200 Graaf Diederik VII en gravin Aleid schenken aan de abdij van *Berne* een jaargeld van twee mark uit hun inkomsten te Dordrecht, waarvan de ene mark bestemd is voor de memorie van wijlen Floris III en de andere voor de aankoop van hosties en wijn ten behoeve van de dagelijkse mis tot eigen zieleheil.
262. 1203 (voor nov. 5) Graaf Diederik VII en gravin Aleid schenken aan de kerk van *Mariënweerd* de smaltien te Heimond.
270. 1204 Graaf Willem I bevestigt de schenking van visserijrechten te Giesenmonde aan de kerk van *Mariënweerd* door zijn broeder, graaf Diederik VII.
277. 1206 febr. 12 of 1208 febr. 13 Graaf Willem I en zijn gemalin Aleid schelden aan de abt en het convent van *Middelburg* de vijf mark kwijt, die graaf Diederik VII van de abdij van *Middelburg* jaarlijks uit zekere tienden placht te ontvangen, deze kwijtschelding komende in mindering (?) van de 64 pond, die gravin Ada aan de genoemde abdij heeft vermaakt, terwijl deze vordering overigens op zekere andere tienden wordt aangewezen.
279. (1204 midden mei - 1206 aug.) Markgraaf Filips van Namen gelast namens de graaf van Vlaanderen Reinier van Oostkerke en al de baljuwen en verwaarders van Vlaanderen en Walcheren, om de abdij van *Middelburg* en de rechten van de bisschop van Utrecht te beschermen.
283. 1206 Gravin Aleid van Holland bekrachtigt de door de bemiddeling van wijlen haar man, graaf Diederik VII, als ruwaard van Kleef gesloten overeenkomst tussen het klooster *Bedbur* enerzijds en Ardwicus Strenjart en enkele zijner mede-erfgenamen anderzijds.

288. (voor 1207 okt. 21) Hendrik, abt van *Berne*, geeft aan koning Johan van Engeland de verklaring dat graaf Lodewijk II van Loon en Ada, dochter van graaf Diederik VII van Holland, gehuwd zijn.
295. (eind 12e e. - 1207 nov. 11) De domdeken Diederik en de Utrechtse kerk verklaren, hoe het geschil tussen de kerk van Oostkapelle (*Middelburg*) en de dochterkerk te Serooskerke over de gezamenlijke parochiegrens en de priesterlijke bediening is geregeld.
296. (1198 jan. 9 - 1207) Paus Innocentius III draagt de proosten van de Dom, St. Marie en St. Pieter te Utrecht op, een onderzoek in te stellen naar de aanspraken van Arnold abt van *Middelburg* en van kapelaan Gregorius op de kerk van Oostkapelle.
297. 1208 febr. 10 Paus Innocentius III kent de kerk van Oostkapelle tegen de aanspraken van de abt van *Middelburg* toe aan kapelaan Gregorius.
299. 1208 apr. 1 Paus Innocentius III gelast de cantor en scholaster van Utrecht, dat hij een eind make aan de beledigingen die enkele geestelijken en leken de abdij van *Middelburg* aandoen.
305. 1210 Diederik II, bisschop van Utrecht, bevestigt de abdij van *Mariënweerd* in haar bezittingen en rechten o.m. in Holland; onder de getuigen graaf Willem I.
312. (1197 einde - 1212 dec. 5) Diederik II, bisschop van Utrecht, bevestigt een uitspraak van zijn voorganger over de verdeling van de tienden van Nisse, Sinoutskerke en 's-Heer-Abtskerke tussen de Sint-Paulusabdij te Utrecht, de abdij te *Middelburg*, de bisschop en de parochiegeestelijken.
313. (1197 einde - 1212 dec. 5) Diederik II, bisschop van Utrecht, gelast de deken van Zeeland, dat hij de abt van *Middelburg* handhave in zijn recht op tienden ongeacht de aanspraken van Arnoud van Rijswijk, en dat hij de priester van Welle bevele hen te excommuniceren, die op dit recht inbreuk maken.
335. 1213 okt. 14 Otto I, elect van Utrecht, <vergunst de abdij van *Mariënweerd*, op haar goed (te Heimond) in de parochie Naaldwijk een bedehuis op te richten ten behoeve van haar zelf en van de eigen familia, en verleent haar binnen de eigen hof vrijdom van tienden>. (Tussen haakjes : betreffende de als onecht geachte passage.)
336. 1213 okt. 18 Otto, domproost van Utrecht, <vergunst de abdij van *Mariënweerd*, op haar goed (te Heimond) in de parochie

- Naaldwijk een bedehuis op te richten ten behoeve van haar zelf en van de eigen familia, en verleent haar binnen de eigen hof vrijdom van tienden>.
346. 1214 mei 21 Petrus, abt van *Middelburg*, geeft met toestemming van zijn convent de tiend van Gyutersdic tegen een jaarlijkse betaling aan Willem Wulfardszoon en Arnold Arnoldszoon voor hun manschap.
348. 1215 mrt. 10 Graaf Willem I geeft aan de abdij *Mariënweerd* vrijstelling van tol en andere lasten voor haar schepen en hun lading.
363. 1216 febr. 5 Paus Innocentius III neemt het klooster van *Mariënweerd* en zijn goederen, in het bijzonder te Zennewijnen, Vuilkoop en Naaldwijk, in zijn bescherming.
369. (1210-1216 dec. 5) Gravin Aleid, weduwe van graaf Diederik VII, schenkt drie morgen land te Heimond en een akker aldaar aan de kerk van *Mariënweerd*.
370. 1216 dec. 5 Graaf Willem I bekrachtigt de schenking van drie morgen land te Heimond aan de kerk van *Mariënweerd* door gravin Aleid, weduwe van graaf Diederik VII.
387. 1217 Graaf Willem I en gravin Aleid staan aan de kerk van *Mariënweerd* toe, in het kerspel Naaldwijk op haar goederen twee vrije hoevenaars te vestigen, vrij van schot.
392. 1218 mei 23 Paus Honorius III gelast de abt van *Mariënweerd* en de dekens van Oudmunster en St. Jan te Utrecht, de zaak hangende tussen graaf Willem I en graaf Lodewijk II van Loon weer in de oorspronkelijke staat te herstellen, mocht er na het vertrek van beide graven naar het H. Land iets in die zaak zijn ondernomen.
395. 1218 Graaf Boudewijn van Bentheim, ruwaard van Holland, bepaalt op welke voorwaarden de lossing zal geschieden van de tienden, die door de zonen van Dodijn van Souburg aan hun leenheer, de abt van *Middelburg*, voor tenminste drie jaren waren verpand.
420. (1203 nov. 4 - 1222 febr. 4) Graaf Willem I verleent aan het convent van *Berne* toestemming, om vrij van tol en andere lasten door zijn gebied varend te trekken en er te kopen en te verkopen. (Tekst tot heden ongedrukt en onbekend.)

Abdij Berne,
Heeswijk-Dinther (Nederland).

H. VAN BAVEL, O. Praem.